

LBRIS

We know
books

DANIEL CRISTEA-ENACHE

**CONVORBIRI
CU
ALEX ȘTEFĂNESCU**

Cuvânt-înainte de
Daniel Cristea-Enache

Spandugino

1.

— *Stimate domnule Alex Ștefănescu, ați publicat, până în prezent, numeroase cărți de critică și istorie literară, ați lucrat la o Istorie a literaturii române dintre 1941 și 2000, ați contribuit cu peste 5.000 de articole de specialitate la receptarea critică a scriitorilor români, cu operele lor literare. Ați făcut și critică de întâmpinare, și monografii, și capitole de istorie literară scriind constant despre alții. Desigur că această aplecare asupra scrisului altora intră în fișa profesiunii de critic și istoric literar; este o condiție necesară a meseriei pe care v-ați ales-o. Totuși, în mod obiectiv, un autor scriind mereu despre alți autori ajunge să se pună între paranteze pe sine însuși. Obiectivându-se, își sacrifică într-un fel componenta sau dimensiunea de subiect. Devenind impersonal, eul a fost cumva diminuat sau ecranat.*

M-am gândit că o carte de convorbiri cu dumneavoastră și despre dumneavoastră, avându-vă în centru, ar fi nu numai o plăcere și o onoare pentru interviewer, ci și o bucurie pentru cititorii, mulți, care vă prețuiesc și vă iubesc. Sunt atâția critici și istorici literari pe scena literaturii române contemporane (de ordinul zecilor,

dacă nu al sutelor), dar, între ei, publicul v-a ales, v-a selectat și este interesat adeseori mai mult de dumneavoastră înșivă decât de autorii despre care scrieți. Pe de altă parte, nu ați fi la prima carte de convorbiri, iar boala de care suferiți vă limitează timpul și energia pentru noi proiecte. În acest context, ați fi de acord să „recidivați” și să-mi faceți onoarea unor convorbiri purtate sistematic și avându-vă ca subiect?

— Noi doi, Daniel, avem un mod mai puțin obișnuit de-a ne saluta. Când mă vezi, tu scandezi, ca la apariția unui șef de stat, „A-lex, A-lex!”. Iar când îți faci tu apariția, și eu scandez: „Da-ni-el, Da-ni-el!” Dincolo de umorul acestui ritual, parodi-ere a modului cum era întâmpinat de mulțime Ceaușescu, rămâne ideea de remarcare și sărbătorire a fiecăruia de către celălalt. Pentru mine, faptul că ești și că intri în raza mea de observație reprezintă un eveniment.

Sincer să fiu, *toți oamenii* îmi inspiră respect. Fiecare dintre ei este o lume. Dar prezența ta pur și simplu mă emoționează, pentru că ești hiperinteligent, multilateral cultivat și ai o minte care mă poate cuprinde (să nu începi cu glume pe seama mărimii corpului meu!). Când vorbesc cu tine, mă simt ca în fața unei oglinzi venețiene, în care mă văd clar (deși... inversat). Este foarte important, pentru oricine, să fie înțeles. Nu neapărat acceptat, ci înțeles.

Așa stând lucrurile, accept cu plăcere invitația ta de a participa la o ședință de mărturisiri. Îmi oferi, într-adevăr, un prilej de a vorbi despre mine, prilej rar pentru un critic, obligat prin profesie să vorbească mereu despre alții. Și am norocul de a mă adresa nu oricui, ci unui interlocutor comprehensiv și cu

autoritate morală. Nu întâmplător, Kazantzakis a conceput o lungă spovedanie a sa ca pe un *Raport către El Greco*. Cam așa s-ar putea intitula și cartea noastră: Alex Ștefănescu, *Raport către Daniel Cristea-Enache*.

2.

— *Vă mulțumesc mult pentru accept, și în numele tuturor cititorilor care vor parcurge aceste Convorbiri. Să pornim chiar de la acest interes al cititorilor, de la admirația pe care un public larg o are pentru dumneavoastră. E acea teorie a selectării, conform căreia publicul „generalist” selectează din fiecare domeniu una-două figuri pentru fiecare epocă, nu mai multe, dintr-un motiv până la urmă psihologic. Publicul se focalizează pe acele figuri, și nu pe altele, care nu sunt reținute, care îi sunt indiferente, dacă nu chiar necunoscute. De ce credeți că publicul complet liber în opțiuni din ultimele trei decenii scurse de la Revoluție v-a selectat anume pe dumneavoastră? Nu ați apărut la TV mai des decât alți critici literari (Dan C. Mihăilescu, Nicolae Manolescu la ProTV, Eugen Negrici la TVR Cultural), nu ați scris constant în coloanele unui cotidian național, nu ați fost foarte activ pe internet sau, mai nou, pe rețelele sociale... Cum anume apreciați că publicul larg a fost câștigat de dumneavoastră? Prin aparițiile în spațiul public sau prin scrisul dumneavoastră? Printr-un mod de a vă face plăcut, agreabil, simpatic? Sau printr-un efort de a vă face înțelese ideile critice? Prezența publică sau scrisul contează în ecuația aceasta și explică admirația pe care v-o poartă publicul autohton?*

— Eu nu scriu ca să scriu, scriu ca să comunic. Mă așez la masa de scris când am ceva de comunicat. După ce, de-a lungul

anilor, am citit mii de cărți, am înțeles câte ceva despre literatură și vreau să le transmit și altora ce am înțeles. În general, scopul meu în viață este să mă fac util. Nu este vorba numai de generozitate, ci și de un mod de a mă asigura că am un loc în lume. Nu mă pot baza pe dragostea celor din jur, care este fluctuantă și volatilă. În schimb, dacă sunt într-un fel sau altul necesar, nu vor renunța ușor la mine.

În adolescență, aveam altă idee despre ce urma să fac în viață. Iubeam, ca și acum, literatura; literatura era religia mea. Nu-mi trecea prin cap nicio altă variantă decât aceea de a fi scriitor. Dar răsplata supremă la care speram era faima. Visam să fiu aplaudat, recunoscut pe stradă, premiat. Pe atunci, nu cunoșteam cuvântul *notorietate*. Și iată ce mi s-a întâmplat. Eu și colegul meu de bancă (la Liceul „Petru Rareș” din Suceava), cu care eram și bun prieten, viitorul actor Vladimir Găitan, ne-am dus să... furăm mere din livada care înconjura Biserica „Sf. Dumitru”. Le desprindeam de pe crengi și le adunam în sân, între cămașă și piept, acompaniați aprobator de ciripitul păsărilor. Deodată, a apărut preotul, tunând și fulgerând, cu un măturoi în mână. Noi am luat-o imediat la fugă, în direcția opusă porții, aflate prea departe, iar Vladimir, fire mai sportivă decât mine, a sărit repede gardul. Eu făceam eforturi disperate să-l sar, încercând să-mi păstrez și merele. Iar preotul se apropia. Până la urmă, cămașa mi-a ieșit din pantaloni, merele s-au împrăștiat în iarbă și am reușit în ultima clipă să trec peste gard. Am luat-o la fugă, după Vladimir. În timp ce mă îndepărtam, am auzit-o pe o trecătoare de pe stradă: „Cine-i ăsta, părinte?” La care preotul a răspuns: „Băiatul lui Ștefănescu, ăla de la

administrația financiară. Taică-său e ca lumea, dar băiatul e un derbedeu notoriu!” Am crezut că „notoriu” e ceva infamant, de genul „înraît”, „incorigibil”. Mi-am propus atunci să nu ajung niciodată notoriu! Abia după ce am consultat un dicționar, mi-am dat seama că „notorietate”, sinonim pentru „faimă”, este exact ceea ce visam să am ca scriitor.

Și, după mulți ani, am ajuns să am notorietate. Nu o notorietate maximă, cum îmi doream. L-am întrebat odată pe Adrian Păunescu când aș putea să consider că sunt cu adevărat faimos. El mi-a dat exemplul lui: „Mi se trimit din străinătate scrisori, pe care scrie la destinatar doar atât: «Adrian Păunescu, România». Și scrisorile îmi ajung, toate”. I-am răspuns, ca să-i mai tai din elan: „În România, te cunoaște toată lumea. Problema este ca nu cumva funcționarii poștali din străinătate să nu știe unde este România”.

Maturizându-mă, aflând mai multe despre mine, am înțeles că faima nu înseamnă, în fond, mare lucru și nu mă poate pasiona. Ea place, ca o jucărie, sufletului de copil din noi, dar nu poți să trăiești la nesfârșit cu un suflet de copil. Din copilăros, devii infantil.

Și apoi, biata mea notorietate a ajuns să mă stânjenească. De ce „biata”? Iată de ce. Am vorbit odată cu unul dintre *paparazzi* pe care îi cunosc și i-am propus să câștigăm bani cu o înscenare. Eu să stau cu o blondă – complicea mea – pe o bancă în parc, să ne prefacem că ne îmbrățișăm deșănțat, iar el să vină să ne fotografieze, ca și cum noi nu l-am vedea. Baniii luați de la ziar pe acea poză scandaloaasă să-i împartă cu mine (urmând ca eu să-i împart pe ai mei cu blonda). Fotograful mi-a respins propunerea.

„Nu-mi convine. Știți cât iau pe o poză cu dumneavoastră? Maximum 200 de euro. Îi și împart, rămân cu 100. Dacă era una cu Gigi Becali, era altceva. Luam cel puțin 2.000 de euro.”

Ei bine, această biată notorietate a mea, minimă, a ajuns totuși să mă incomodeze. Sunt uneori oprit pe stradă, în mod inoportun, angajat în discuții împotriva voinței mele, rugat de diverși necunoscuți să fac *selfie* cu ei etc.

Adevărata răsplată pentru efortul pe care îl investesc în scris este acum cu totul alta. Poate fi numită *bucuria de a fi citit cu atenție și înțeles*. Într-o zi, am văzut în metrou un tânăr care citea o carte a mea. Părea absorbit de lectură, nu auzea nimic din vociferările din jur. Această dovadă că scrisul meu *interesează* înseamnă pentru mine mai mult decât un premiu literar.

Mă întorc la preocuparea de a scrie atrăgător. De aceea vreau să scriu atrăgător, pentru a capta atenția apaticului public de azi. Nu poți comunica în mod real dacă plictisești cititorii și mintea le zboară în altă parte în timp ce îți parcurg textul. Plătesc destul de scump această preocupare a mea de a-mi seduce cititorii. Mulți autori fără succes mă acuză că scriu simplu, pe înțelesul tuturor. Ei nu știu că e mai greu să scrii așa decât să folosești limba de lemn a criticii literare la modă, inutil și previzibil complicată, care poate intimidă, dar nu cucerește.

3.

— *Spre deosebire de scrisul altor critici literari, care evoluează semnificativ în timp (să ne gândim, de pildă, la E. Lovinescu, cu scrisul lui prețios-impresionist din tinerețe, atât de diferit de stilul său de maturitate critică, absolut extraordinar în naturalețea*

lui), scrisul dumneavoastră nu pare să fi avut mai multe „vârste”, de la cartea de debut și până la cea mai recentă. Firește, experiența a crescut, volumul de cunoaștere a sporit și el, referințele și conexiunile s-au înmulțit; dar stilul critic al lui Alex Ștefănescu a rămas aproape neschimbat. Cărui fapt se datorează această constanță stilistică? Ați avut încă din tinerețe revelația scrisului complet și programatic diferit de jargonul critic? Ați avut un model în această privință? Ce critici și istorici literari v-au influențat atunci, la începutul carierei dumneavoastră? Cu cine ați emulat scriind așa, și nu altfel? Ați avut și modele negative, care v-au ajutat în sensul evitării limbajului lor critic?

— Dacă mi se cere să confecționez o masă, o confecționez (sunt destul de îndemânatic), dar iată cum. Nu imit o masă făcută de alții. O iau de la zero. Mă gândesc întâi ce este o masă. O suprafață rigidă și plană, pe care să pot lucra la calculator, să-mi fac însemnări cu creionul într-un caiet, să-mi întind fișele (și eventual să mănânc). Așa stabilesc înălțimea la care trebuie să se afle tăblia. Din ce material să fac masa? Din lemn? Din lemn și sticlă? Din metal și lemn? Ce formă să aibă? Dreptunghiulară? Rotundă? Ovală? Triunghiulară? (Am descoperit, pe cont propriu, că masa cu trei picioare este singura care nu se clatină, indiferent de denivelările podelei.)

La fel am procedat în studenție, în 1970, când mi s-a încredințat o rubrică săptămânală de critică literară în revista *Luceafărul*. Până atunci nu scrisesem decât poezie și proză. M-am întrebat: în fond, ce înseamnă să scrii critică literară? Și mi-am răspuns (nu în stilul lui Guță Popândău: „un lucru foarte mare”): înseamnă să spui dacă o carte îți place sau nu și,

în continuare, să *explici* de ce îți place sau de ce nu îți place. Deci, să *explici*. Păi nu poți să *explici* ceva într-un limbaj inteligibil. Critica din vremea noastră este plină de explicații care ar trebui la rândul lor explicate. Exemple sunt la tot pasul.

Două citate le știu pe de rost și le recit uneori musafirilor ca să-i amuz. Primul provine dintr-un comentariu referitor la clarul și melancolicul sonet al lui Eminescu, *Afară-i toamnă...*: „Strofa a doua se dovedește astfel a fi un macrohiperbat, care conține tmeze și hiperbaturi puse în abis. Strofa întâi și strofa a doua manifestă unități textuale diferite. Enunțiatorul textului își afirmă «preferința» pentru «ordinea inversată» din strofa a doua, care manifestă moduri verbale ale ipoteticului”. Al doilea citat este extras dintr-o prezentare pe care un autor o face propriului său studiu critic: „Scriitura postulează o hologramă spirituală interogativă, care, sub visul unității pluraliste și al refuzului exclusivismului, întreține și găzduiește o negativitate infinită, ce-i asigură un prezent pur și o salvează de riscul dogmatizării”.

Mi-am propus de la început să *explic* în așa fel încât să mă fac înțeles. Dar, în același timp, să nu-l plictisesc pe cititor cu serii de enunțuri de o lapidaritate mecanică, lipsite de umor, fiindcă, dacă el se plictisește și îți lasă deoparte textul, în zadar te-ai străduit să fii inteligibil.

Și mi s-a mai părut important ceva: să nu sacrific în numele simplității nuanțele. Modelul cel mai la îndemână era G. Călinescu, care se face repede înțeles, captivează cititorul cu un spectacol de inteligență și nici nu sacrifică nuanțele, ci, dimpotrivă, le... nuanțează și mai mult. Nu întâmplător, diverși critici l-au imitat la începuturile lor. Eugen Simion l-a imitat,

Nicolae Manolescu l-a imitat, pentru ca ulterior să-și găsească fiecare stilul lui.

Eu nu l-am imitat nici măcar o zi, nu pentru că aș fi mai inteligent decât toți (nu sunt), ci pentru că mi-era clar ce pot și ce nu pot să fac. G. Călinescu asociază cuvinte care n-au mai fost asociate vreodată și obține sensuri neașteptate, un fel de scânteii electrice, greu de uitat. El este un poet al ideilor. Are geniul concentrării și al formulărilor memorabile. Mie îmi lipsește această înzestrare. Gândirea mea este mai degrabă narativă decât lirică. Dacă nu găsesc repede cuvântul de care am nevoie, povestesc ceva. Narațiunea face parte din limbajul meu critic.

4.

— *Pe lângă G. Călinescu, ce alți critici și istorici literari v-au influențat în perioada în care dumneavoastră înșivă v-ați gândit serios să faceți critică literară? Ați scris în mai multe rânduri, subliniind asta, cât de importantă a fost și este literatura pentru dumneavoastră. Dar critica literară? A fost ea un domeniu în care ați „ajuns” cumva împotriva voinței proprii (fiindcă scriați poezie și proză)? Sau erați totuși conștient că aveți vocație pentru critica literară? Cum și când a apărut această vocație critică? Vă mai amintiți primele ei semne? Cum anume s-a manifestat mai întâi vocația devenită ulterior profesiune?*

— Nu mi-am dorit niciodată să scriu critică literară. Iar dacă aș fi fost întrebat înainte de 1970, aș fi putut să jur că n-am să scriu vreodată și m-ar fi făcut chiar să râd o asemenea presupunere. În timpul liceului, la Suceava, scriam poezie, eram supranumit „poetul orașului”. Ca student, am început să scriu și proză.